

Keywords: *marginality, marginal, marginalperson, limit, edge, social-normal, public transformation.*

Муляр В. И., доктор философских наук, профессор, Житомирский государственный технологический университет (Украина, Житомир, *kafedra.gumanitarninauki@yandex.ua*)

Феномен маргинальности: отношение, сущность, причины

Актуализируется маргинальность как важная тенденция развития современного мира. Показано отношение к маргинальности, ее сущность, а также трансформационные процессы в качестве объективной причины маргинальности.

Ключевые слова: *маргинальность, маргинальное, маргинал, грань, край, социально-нормальное, общественная трансформация.*

* * *

УДК 930.1

Немчинов І. Г.,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), *nemchinov@freemail.ru*

**ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ:
НОВА ПАРАДИГМА ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ**

Автор аналізує сучасний стан філософсько-історичного знання у контексті “нової філософії історії”. Автор робить висновок, що постмодерна філософія у сфері дослідження історії використовує минуле як поле роздумів про сьогодення. Ф. Анкерсміт, Г. Вайт, П. Рікер та інші наголошують на діалогічному характері осягнення історії. Кожний історичний наратив має право на участь у діалозі історичних оповідань без претензії на виключність.

Ключові слова: *наратив, філософія історії, діалог, “нова філософія історії”, історичний факт, модерн, постмодерн, інтерпретація, міф, метатекст.*

Філософія завжди була та залишається доволі консервативним видом знання. Науковці часто звинувачують філософів у тому, що вони начебто “відстають” від розвитку науки. Проте саме цей консерватизм дозволяє філософії витримувати класичні стандарти, що, у свою чергу, робить філософію актуальною за будь-яких обставин.

Втім, класичного (модернового) порядку в світі більше не існує. Класика у вигляді метатексту гарна тим, що до неї завжди можна притулитися (чи навіть за неї сховатися). Але цього метатексту наразі немає. Точніше, будь-яка спроба звернутися до нього призводить до надмірної політизації та ідеологізації історичного дослідження. Звичайно, було б дещо передчасно заявити, що метатекст остаточно помер! Втім, сумніви щодо нього (а разом з ним, й щодо класики загалом) міцнішають...

Особливо це стає помітно, коли ми торкаємося тих аспектів філософії, які прямо чи опосередковано пов’язані з наукою. Зокрема, це стосується філософії історії. Метою нашої статті є спроба піддати аналізу новітні пропозиції філософії щодо осмислення історії як певної соціальної реальності, що начебто належить минулому, проте залишається актуальною реальністю для сьогодення.

Вітчизняна філософія історії загалом залишається у контексті модерної філософії історії, яка вітає максимальну наближеність історичного тексту до минулого, що зводить нанівець саму можливість співіснування різних його тлумачень. Така парадигма розуміння історії побудована на чіткому розділенні суб’єкта та об’єкта дослідження, за якого дослідник має висунути

певні гіпотези, які потім зобов’язаний перевірити емпіричним шляхом й показати, як “було насправді”.

Оскільки таке “як було насправді” може бути тільки одне, вірність старій парадигмі породжує жорсткість боротьби між носіями різних поглядів на минуле.

На наше переконання, підхід, запозичений з природничих наук, погано працює у випадку історії. Адже минулого як такого не існує, розповідь про подію неможливо верифікувати зверненням до самої події, а лише співставити з іншою розповіддю про неї, яка сама по собі також не може претендувати на “справжність”.

Будь-які посилання на “документи” чи “свідчення” минулого становище не рятують, адже документ не є документом доти, доки, як писав Поль Рікер, “історик не надумав поставити йому якесь запитання, й таким чином історик формулює (*institute*) твердження, якщо можна так висловитися, маючи за собою документ і виходячи зі своїх спостережень; тим самим він формує (*institute*) історичні факти” [6, с. 30-31]. А запитання історик ставить, виходячи з потреб часу, у якому він перебуває, виходячи з потреб певним чином інтерпретувати минуле. Саме наголос на інтерпретації як ключовому моменті роботи з текстами дозволяє Франкліну Анкерсміту припустити, що “безпосередньо текст більше не має жодної влади над його інтерпретацією (...) ми більше не маємо жодних текстів, жодного минулого, але тільки їхні інтерпретації” [7, р. 137]. Й ці інтерпретації набувають форми наративу, у якому, власне, й з’являється суб’єктивний образ минулого [див.: 1, с. 128]. А отже, історичне знання виявляється насамперед історичною інтерпретацією, уся відповідальність за якість якої покладається на самого дослідника.

Якщо модерна філософія історії узгоджувала різні інтерпретації історії через співвіднесення їх з фактами, то сучасна узгоджує їх з аргументами тексту історичного наративу й тому припускає, що наратив має своєрідне право насильства над реальністю, розумну межу якому має покласти сам референт й тією мірою, на яку він здатен.

Це означає, що на дослідника покладається велика особиста відповідальність. Він не може “сховатися” за минуле... Адже хоча історик у певному смислі лишається бранцем свідчень минулого часу, але, за словами Райнгарта Козеллека, “він шляхом виокремлення подій у процесі її тлумачення із джерел уподібнюється літературному оповідачеві історій, котрий також змушений віддати належне фікції фактичного, якщо прагне зробити за рахунок цього свою історію правдивішою” [4, с. 158].

Тут слід зауважити, що в історії як науці, що є переважно емпіричним дослідженням, яке базується на практичному досвіді, факт є тією первинною основою, на якій будується як постановка наукової проблеми, так й вибір основних методів аналізу. Мета історії полягає у пошуку фактів, встановленні їхніх зв’язків, причин та наслідків. Власне, історія має максимально повно встановлювати, описувати та класифікувати окремі (унікальні) факти.

Натомість, філософія історії є концептуальним способом дослідження, дослідницька ситуація тут реалізується у зворотному напрямку: від формулювання проблеми – до історичного факту. Хоча в рамках

філософії історії філософські та історичні підходи співіснують, метою філософії у даному контексті є на-самперед конструювання минулого: історичні “факти” не стільки “відкривають”, скільки “конструюють”, як писав Гейден Вайт, “тими видами питань, якими дослідник запитує про феномени, що лежать перед ним” [8, р. 127].

Якщо історики можуть сперечатися, де, коли й як відбувалася подія, то філософа передусім цікавить, чому й яким саме чином подію було включено до історичного оповідання – наративу. “Історичний нарратив, – зазначає Г. Вайт, – не реконструює події, які описує; він сповіщає, у якому напрямку слід думати про ці події, й наповнює наші думки про ці події різною емоційною валентністю” [9, р. 91].

Свого часу Роберт Колінгвуд помітив, що для філософа тим, що вимагає уваги, є “не минуле саме по собі, як для історика, ані сама по собі думка історикова про це минуле, як для психолога, а обидві ці речі в їхньому взаємозв’язку. Думка у її відношенні до об’єкта вже є не просто думкою, а знанням; отже, чим для психології є теорія чистої думки, психічних подій, абстрагованих від будь-котрого об’єкта, тим для філософії є теорія знання. (...) Філософ цікавиться тими подіями не як речами в собі, а як речами, відомими історикові, й питається він не про те, які були ті події та коли й де відбувалися, а про те, що ж у них є такого, що надало змогу історикам пізнати їх” [5, с. 56]. Коли Колінгвуд пише про пізнання істориком події – це й значить, що історик вписує подію до історичного оповідання, роблячи її, таким чином, історичним фактом.

На підставі некумулятивності пізнання в історії ми маємо відкинути як безглузді претензії на виключність з боку будь-якого способу написання історії, беззаперечно визнаючи за всіма ними право на рівноправну участь у “діалозі історичних оповідань”. Критерієм наукової цінності учасників цього діалогу є не їхнє опертя на документ, який начебто свідчить про те, як “було насправді”, а те, наскільки їхні оповідання здатні стимулювати створення нових, контрверсійних, оповідань.

Відтак, у процесі діалогу суб’єктів історичного пізнання на перше місце виходить інтерпретація текстів та смислів, яка не може бути власне науковою, але виявляється глибоко пізнавальною, як зазначав Михайло Бахтін [див.: 2, с. 362]. Причина іншонауковості інтерпретації минулого полягає у тому, що у ній зростає вага інтелектуальних зусиль самого читача, які прикладаються ним у процесі читання тексту, значно більшої ваги набувають практичні висновки, які робить читач на основі цього прочитання.

“Якщо ми перетворимо діалог на один суцільний текст, тобто зітремо розділення голосів (зміни суб’єктів, котрі говорять), що остаточно неможливо (монологічна діалектика Гегеля), то глибинний (нескінчений) смисл зникне (ми стикнемося з дном, поставимо мертву точку)”, – слушно вважає Бахтін [2, с. 364]. Суцільний, внутрішньо невразливий для альтернативних підходів, текст історії стає надзвичайно внутрішньо вразливим, адже, претендуючи на виключність, створюючи для себе комфортне монологічне середовище, він втрачає й смисл свого існування, перетворюючись на систему міфів, які, у свою чергу, використовуються владою, як

писав Ернст Кассіер, “з тією ж метою, що й бойова техніка, – для ведення внутрішньої та зовнішньої війни” [3, с. 158]. Адже “міфологія ХХ століття, – продовжує Кассіер, – органічним чином переростає в ідеологію, у той час як історичний нарратив – у засіб обслуговування ідеології, який перетворює фабулу (story) різних подій на завершений міфологічний сюжет (plot)” [3, с. 158].

Сучасна філософсько-історична парадигма, представлена дослідниками, що складають коло так званої “нової філософії історії”, пропонує не надавати історичним “події” чи “факту” того онтологічного значення, яке вони мали у класичній парадигмі, а заохочує дослідника конструювати їх, виходячи з потреб власної свідомості. “Філософ – це той, хто знаходить у історії смисл, відомий наперед; порочне коло, скажете ви?, – пише Рікер. – Зовсім ні; бо в тім-то і річ, що цей смисл залишається в категорії передчуття доти, доки якась історія не запропонує своє посередництво, щоб піднести це передчуття смислу до справжнього розуміння, чіткого й артикульованого” [6, с. 44]. Саме тому не можна намагатися усвідомити історію без постійного занурення до неї. Й кожного разу наше усвідомлення буде зазнавати певних змін. Отже історичний “факт” наразі є не метою, а засобом дослідження.

“Факт” як засіб дослідження “запрошує” суб’єкти історичного пізнання до діалогу, що відбувається на рівні письма, читання та інтерпретації текстів й полягає у цілеспрямованому та критичному діалогічному обміні з минулим, представленим усім розмаїттям текстів. Діалог тут розуміється як внутрішня форма спілкування культурних світів через діалог мов та соціальних агентів у різних історичних контекстах, діалог, у процесі якого виникає “розуміння як співвіднесення з іншими текстами та переосмислення у новому контексті (у моєму, у сучасному, у майбутньому)” [2, с. 364].

Отже осмислення історії як соціальної реальності у межах нової парадигми філософсько-історичного знання можливе як діалог істориків між собою з приводу минулого. У цьому діалозі жодне історичне оповідання не має права висувати претензії на виключну “правильність”.

Список використаних джерел

- Анкерсмит Ф. Нарративная логика: Семантический анализ языка историков / пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова под ред. Л. Макеевой / Франк Анкерсмит. – М. : Идея-Пресс, 2003. – 360 с.
- Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [Примеч. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова]. – 2-е изд. / М. М. Бахтин – М. : Искусство, 1986. – 446 [1] с.
- Кассирер Э. Техника политических мифов / Э. Кассирер // Октябрь. – 1993. – № 7. – С. 153-164.
- Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу / Володимир Швед (пер.). / Райнгарт Козеллек. – К. : Дух і літера, 2005. – 380 с.
- Колінгвуд Р. Ідея історії / Роберт Колінгвуд. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
- Рікер П. Історія та істина / Віктор Шовкун (пер.). / Поль Рікер – К. : Видавничий дім “КМ Academia”, Університетське видавництво “Пулсари”, 2001. – 396 с.
- Ankersmit F. R. Historiography and Postmodernism / Franklin Rudolf Ankersmit // History and Theory. – 1989. – Vol. XXVIII. – № 2. – P. 137-153.
- White H. V. The Burden of History / Hayden V. White // History and Theory. – 1966. – Vol. V. – № 2. – P. 111-134.
- White H. V. Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism / Hayden V. White – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978. – XI, 178 p.

Nemchinov I. G., doctor of philosophical sciences, professor, professor of department of philosophy, National pedagogical university the name of M. P. Dragomanova (Ukraine, Kyiv), nemchinov@freemail.ru

The understanding the history as the social reality: a new paradigm of philosophy of historical knowledge

The author analyzes the current state of philosophical and historical knowledge in the context of the "new philosophy of history". The author concludes, that post-modern philosophy in the study of history uses the past history as a field for the thinking about today. F. Ankersmit, H. White, P. Ricoeur and others insist on the dialogic nature of the understanding of history. Every historical narrative has the right to engage in dialogue of historical narratives without claim to exclusivity.

Keywords: narrative, philosophy of history, dialogue, "the new philosophy of history", historical fact, modern, postmodern, interpretation, myth, metatext.

Немчинов И. Г., доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), nemchinov@freemail.ru

Осмысление истории как социальной реальности: новая парадигма философско-исторического знания.

Автор анализирует современное состояние философско-исторического знания в контексте "новой философии истории". Автор делает вывод, что постмодернистская философия в сфере исследования истории использует прошлое как поле для размышлений о сегодняшнем дне. Ф. Анкерсмит, Х. Уайт, П. Рикер и другие настаивают на диалогическом характере постижения истории. Каждый исторический нарратив имеет право участвовать в диалоге исторических повествований без претензии на исключительность.

Ключевые слова: нарратив, философия истории, диалог, "новая философия истории", исторический факт, модерн, постмодерн, интерпретация, миф, метатекст.

* * *

УДК 171.7:316.774

Павленко І. О.,
аспірантка кафедри соціології,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя), iva_monroe@mail.ru

ВИМІРИ СВІТУ У ПРОТИРІЧЧІ МИРУ ТА ВІЙНИ

У становленні сучасного глобалізованого світу важливим є дослідження миру та війни у їх діалектичній єдності та боротьбі, що відображає основне джерело розвитку соціального світу. Для вивчення світу як цілісності, проявами якої є її становлення, формування та розвиток у протиріччі феноменів миру та війни, необхідним є визначення понять "миру", "війни", "світу", а також, демаркація понять "миру" та "світу". Доцільним у даній науковій розвідці є створення класифікації взаємозв'язку миру і війни згідно аналізу структури та функцій війни у діалектичній взаємодії з миром за наступними положеннями: за сферами життєдіяльності суспільства, за своєю спрямованістю та за змістом.

Ключові слова: мир, війна, світ, розвиток, діалектична єдність та боротьба, взаємодія.

Сучасне формування вимірів світу зосереджене на основних концепціях гуманізму, людиноцентризму, соціоцентризму та антропоцентризму. Дослідження світу як цілісності вимагає постановки нової концепції – світоцентризму, а саме єдності мікро-, мезо-, макро- та метарівнів світового організму. Через єдність та боротьбу двох протилежних процесів миру та війни відбувається зміна станів цілісності, трансформація світових процесів, формування нової міри (перехід від миру до війни та навпаки), розвиток соціального світу. Тому, вивчення миру та війни в їх діалектичній єдності, визначення понять "миру", "війни" та "світу", а також створення класифікації взаємозв'язку миру і війни згідно аналізу структури та функцій війни у діалектичній взаємодії з миром допоможе у вирішенні нагальних проблем суспільства (укріплення миру й безпеки унітарних суверенних держав).

В українській мові, на відмінну від російської, є схожість етимології слова "мир" – "світ", їх смисл має як тотожність так і відмінність. Так, поняття "світ" є

відображенням оточення, середовища якоїсь цілісності; по–друге, це є простір буття, що має об'єктивний характер – місце процесів, що відбуваються; по–третє, це сукупність усіх форм матерії, певна галузь (сфера, коло) обмеженість кола, при цьому визначається якась сукупність елементів та компонентів, що об'єднана якимись ознаками та обмежена ззовні [1, с. 1298]. Мир у аксіологічному значенні детермінується, як злагоджені взаємовідносини між суб'єктами, відсутність ворожнечі, сварок, спокійне співіснування індивідів, припинення воєнних дій, угода між сторонами [1, с. 667]. Ці визначення окреслили предметне поле подальшого дослідження як демаркації феноменів "світу" та "миру". Мир є протилежним війні, це діалектична пара, відповідно війна та мир складають діалектичну єдність та боротьбу. Як діалектична єдність війна та мир є джерелом розвитку світу, динаміка якого, його зміст залежить від форми та змісту цього протиріччя.

"Мир" як соціально-філософське поняття, яке відображає форму прояву світу, як сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, що складають устрій, організацію, спосіб цієї сукупності та направлені на узгодження як процесу так і стану. До того ж ця форма виступає як спосіб організації системи, яку складають елементи світу у своїй цілісності. Домінуючими для миру, виходячи з етимології та предметного поля є процеси упорядкування, організації, гармонізації, утворення, побудови, злагоди.

"Війна", як протилежність миру, є соціально-філософським поняттям, яке відображає форму прояву світу, як сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, які спрямовані на протиборство та є способом дезорганізації. Суттєвими характеристиками для війни є процеси руйнації, дезорганізації, хаосу, неузгодженості, дисгармонії.

Єдністю змісту цих понять є те, що вони є формою прояву світу, а протилежне виступає у спрямуванні миру на узгодження, а війни на дезорганізацію. До того ж ресурси розвитку у війні стають відкритими, часто на силляма, а у мирі вони є закритими, оскільки зв'язки елементів миру впорядковані у цілісності держави.

"Світ" є соціально-філософським поняттям, що відображає зміст організації та взаємодії сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, які знаходяться у діалектиці організації та дезорганізації, миру та війни, у процесах управління та самоорганізації. Світ та мир асоціюється із позитивним значенням, але при втраті міри – відбувається деформація світу, перехід старих якостей у перетворені форми, зміна станів цілісності: мир – війна, хаос – порядок, організація – дезорганізація.

Отже, при абсолютизації однієї частини або форми феномену виникає деформація. Абсолютизація управління в країні призводить до авторитарного режиму, та навіть, до тоталітаризму влади, а черезмірна самоорганізація – до хаосу в державі (нехтування законами, загальноприйнятими правовими нормами, суспільним порядком). Абсолютизація форми вираження світу, яка спрямована на протиборство призводить до воєнної самоорганізації населення, формування громадянської війни.

Ці попередні визначення спрямовують нашу наукову розвідку на дослідження миру та війни як діалектичного